
GERARD VERHOEVEN

DE BEOORDELING VAN DE WAARHEID DER
PREMISSEN IN BETOGENDE TEKSTEN

Samenvatting

In dit artikel wil ik mij afvragen wat een rationeel lezer van een betogende tekst *behoort* te doen om te komen tot een bepaling van de waarheid van de premissen. Het doel is niet een beschrijving geven van wat er realiter gebeurt bij het beoordelen van het waarheidsgehalte der premissen. Uit het vervolg zal duidelijk worden welk type overwegingen bij het bepalen van dit "behoort" een rol speelt.

- (1) Tilburg is een miljoenenstad. In miljoenensteden zijn alle mensen schizofreen.
Dus zijn in Tilburg alle mensen schizofreen.

Hoewel redenering (1) geldig is, zal de intuïtieve reactie van de rationele lezer luiden: "Onzin". Of althans woorden van gelijke strekking bevatten. Wij vinden (1) onzin omdat de premissen onwaar zijn. Hieruit blijkt dat naast de bepaling van de geldigheid ook de bepaling van de waarheid der premissen bij het beoordelen van een redenering van eminent belang is.

Toch houdt de logica zich niet bezig met de waarheidsbepaling. Slechts van tautologieën en contradicties zal de logica zeggen dat ze waar respectievelijk onwaar zijn, maar bij alle andere soorten uitspraken onthoudt de logicus zich van een dergelijk commentaar. Dit hangt samen met het feit dat de logica uitspraken doet die, om een term van Toulmin te gebruiken, *field-independent* zijn. De bepaling van de waarheid van premissen is, behalve wanneer het tautologieën of contradicties betreft, *field-dependent*. De logica is een soort syntaxis voor het redeneren, waarbij het "lexicale materiaal" wordt gevormd door de premissen.

Een argumentatieleer zal dus moeten bestaan uit een *overzicht van alle geldige redeneervormen*, een syntaxis van het redeneren, geleverd door de logica, en een *inventaris van alle ware premissen*, geleverd door een ideale encyclopedie. Hiermee lijkt het voorschrift voor wat de rationele lezer behoort te doen om de waarheid van de premissen te bepalen, zeer eenvoudig geworden: premissen waarvan hij al weet of ze waar of onwaar zijn, kan hij direct beoordelen, andere premissen kan hij opzoeken in een encyclopedie.

Hierbij doen zich een aantal problemen voor: de lijst van alle premissen, zelfs in een ideale encyclopedie is per definitie onaf, omdat er voortdurend premissen bijkomen; sommige premissen bevatten oordelende uitspraken, waarvan je niet kunt zeggen dat ze waar zijn of onwaar; wat iemand al weet hoeft nog niet te corresponderen met de waarheid; de ideale encyclopedie bestaat niet.

Deze punten behoeven een enkele toelichting.

Elke avond zal men in de krant geconfronteerd worden met premissen, die nieuw zijn. Bv.: "De Italiaanse politicus Moro is door de Rode Brigades terechtgesteld. Dus". Deze premisse zal men niet kunnen opzoeken. Verificatie door eigen onderzoek is misschien theoretisch wel mogelijk, maar praktisch onhaalbaar.

Oordelende uitspraken kunnen acceptabel zijn o.i.d., maar de termen waar of onwaar zijn er niet op van toepassing.

Er is een tijd geweest dat menigeen wist dat de zon om de aarde draaide, terwijl dit achteraf toch onwaar blijkt te zijn.

Zelfs de meest volmaakte encyclopedie die er bestaat zal nooit alle premissen bevatten die men in redeneringen kan tegenkomen.

Conclusie: *de waarheid der premissen* is een onhanteerbaar begrip.

We zullen dus een stap terug moeten doen. Van de rationele lezer kunnen we niet verwachten dat hij de waarheid der premissen vaststelt, maar misschien wel dat hij voor zichzelf de *aannemelijkheid* der premissen bepaalt. Om na te gaan hoe dit vaststellen van de aannemelijkheid behoort te gebeuren, bekijken we de volgende voorbeelden:

(2) In 1980 zullen er in Nederland nog altijd werkelozen zijn.

(3) In 1980 zullen er in Nederland geen werkelozen meer zijn.

(4) In 1980 zullen er in Nederland meer dan 150.000 werkelozen zijn.

(5) In 1980 zullen er in Nederland minder dan 100.000 werkelozen zijn.

Men kan zich voorstellen dat een lezer (2) buitengewoon aannemelijk zal vinden en (3) juist uiterst onaannemelijk. Menigeen zal (4) tamelijk aannemelijk vinden en (5) tamelijk onaannemelijk. Men komt tot de bepaling van de aannemelijkheid op grond van de voorkennis die men heeft over het betreffende onderwerp.

Anders geformuleerd: de kritische lezer zal er goed aan doen aan een uitspraak die als premisse fungeert een *a priori aannemelijkheid* toe te kennen op grond van wat hij al weet of vindt van het betreffende onderwerp.

Het toekennen van de *a priori aannemelijkheid* kan problematisch zijn:

(6) Verruiming van de bestaande mogelijkheden voor investeringsaftrek zullen leiden tot een aanzienlijke verbetering van de algehele economische situatie.

De niet economisch geschoolde rationele lezer zal waarschijnlijk niet voldoende voorkennis hebben om (6) aannemelijk of onaannemelijk te kunnen noemen; (6) is voor hem qua *a priori aannemelijkheid* neutraal.

Nu komt een uitspraak in de realiteit nooit zomaar geïsoleerd voor. Een uitspraak staat in een bepaald tijdschrift of krant en komt voor voor rekening van een schrijver. Daarom zal het *ethos* van het tijdschrift en/of de schrijver een rol spelen bij de bepaling van de uiteindelijke aannemelijkheid.

Als (6) voor rekening komt van een bekend econoom dan zal de rationele lezer (6) aannemelijker gaan vinden dan wanneer (6) voor rekening van een leek komt. Ethos speelt niet alleen een rol bij premissen die qua *a priori aannemelijkheid* neutraal zijn, maar ook bij andere premissen. Ook (4) en (5) zal de rationele lezer hoger gaan waarderen als zij als bron een bekend econoom hebben. Mij dunkt dat (2) en (3) dermate extreem zijn dat geen enkel ethos hier nog iets aan behoort te kunnen veranderen. Globaal genomen kan men stellen dat het ethos het sterkst moet werken bij een neutrale *a priori aannemelijkheid* en het zwakst bij een extreme *a priori aannemelijkheid*.

Tot nu toe lijkt ethos samen te vallen met *deskundigheid*. Ook andere factoren echter kunnen een rol spelen. Men stelle zich de situatie voor dat (6) voor rekening komt van Van Veen resp. Wim Kok. Laten we voor het gemak afspreken dat we Van Veen en Kok beschouwen als even deskundig in economische aangelegenheden. Toch zal menig lezer, m.i. terecht (6) uitgesproken door Kok aannemelijker vinden dan (6), gezegd door Van Veen. De reden daarvoor is dat (6) overeenstemt met de belangen van Van Veen en juist tegen het *belang* van Kok ingaat. En als iemand iets zegt tegen zijn eigen belang in, dan stijgt zijn ethos.

We kunnen nu proberen de lijst factoren die binnen het ethos een rol spelen uit te breiden. Daarbij doet zich de gelukkige situatie voor dat er binnen de sociale psychologie veel aandacht is besteed aan de rol van allerlei persoonlijkheidskenmerken bij de totstandkoming van het ethos, vooral in verband met het proces van het overtuigen. Een bezwaar is dat het hier gaat om empirische en niet om normatieve studies. Een voorbeeld van een dergelijk onderzoek vinden we bij Norman. Hij onderscheidt 20 relevante persoonlijkheidsvariabelen. Sommige van deze factoren zijn irrelevant voor schriftelijke communicatie, bv. talkative vs. silent. Andere behoren m.i. geen rol te spelen in een rationele discussie: mild, gentle vs. headstrong. De vraag die bij de lezer waarschijnlijk al langer leefde zal nu wel erg nijpend worden: "Wat is het criterium op grond waarvan men kan stellen dat iets wel of geen rol behoort te spelen in een rationele discussie?" Als voorlopig antwoord hierop, het volgende: Stelt u zich de situatie voor dat u van een aantal uitspraken zou moeten vaststellen of ze aannemelijk zijn of onaannemelijk (we nemen gemakshalve aan dat de aannemelijkheid ergens vastligt). Doet u dit correct dan krijgt u een miljoen gulden, doet u dit niet goed dan wordt al uw bezit verbeurd verklaard. In deze situatie zult u zich er wel voor hoeden de vriendelijkheid of koppigheid van de auteur te laten meespelen. U zult echter, terecht, wel zijn deskundigheid, zijn belang alsook zijn *gebleken eerlijkheid* en zijn *inzicht* (waaronder ook te verstaan, smaak, e.d.) in uw oordeel verdisconteren. Met deze situatie in het achterhoofd komen we dus tot een onderscheiding (voorlopig) van vier factoren die bij de bepaling van het ethos een rol spelen: deskundigheid, belang, gebleken eerlijkheid en inzicht.

De vraag naar de criteria op grond waarvan te beslissen valt over de factoren die een rol behoren te spelen bij de bepaling van de aannemelijkheid is ook ruimer te beantwoorden. In principe zijn deze afspraken hypothesen, waarvan men hoopt dat ze leiden tot een evaluatie van de aannemelijkheid die ook intuïtief voor een forum van rationele lezers bevredigend is. Leidt het complex factoren en de wijze waarop ze met elkaar verdisconteerd worden tot onbevredigende resultaten dan zal men ergens iets moeten bijstellen, zodat de resultaten weer in overeenstemming komen met de intuïties van rationele beoordelaars.

Het systeem, zoals hierboven uiteengezet, is nog zeer ruw. Er kunnen evt. nog meer factoren onderscheiden worden; binnen reeds onderscheiden factoren kunnen nog sub-factoren worden onderscheiden en de wijze waarop men de diverse factoren met elkaar moet verrekenen behoeft verdere precisering.

Afdeling Taalbeheersing
 Instituut "De Vooy's"
 Rijksuniversiteit Utrecht

Literatuur

Norman, W.T.

1963 'Toward an adequate taxonomy of personality attributes', *Journal of abnormal and social psychology* 66, p. 574-583.